

BRANISLAV ĐURĐEV

Strukturalizam i »kriza istorije«

(*Povodom VII kongresa istoričara u Novom Sadu*)*

U našoj novijoj historiografiji, čija se istorija poklapa sa razvitkom socijalističkog društva u našoj zemlji, pored uticaja postmarksističkih teoretskih pogleda na istoriju, pojavili su se i novi i moderni uticaji građanskih shvatanja istorije uz stara, naslijeđena. Jedan dio tih uticaja novije građanske istorijske misli nužno je morao nastati, jer je naše društvo otvoreno prema svijetu. U našoj nauci to se naročito pojavljivalo u borbi protiv postmarksističke shematike u shvatanju istorije. Pri tome je jedan dio naših naučnika koji se bavi teoretskim pitanjima u društvenim naukama tobožnjom »marksističkom« kritikom staljinističkih shvatanja udario i u temelje materijalističkog »shvatanja istorije onakvog kakvog je dao izvorni marksizam«. Takva »marksistička« kritika manje je došla do izražaja u našoj istorijskoj nauci nego u našoj filozofiji i sociologiji, gdje se mogu sresti i izvrtanja izvornog marksizma. U našoj historiografiji se u dobroj mjeri ispoljava ravnodušnost prema teoretskim i metodološkim problemima, pa postmarksistički pogledi na istoriju još uvijek žive u većem dijelu naše historiografije. Ali se ne može reći da je naša istorijska nauka neprijemčiva za uticaje buržoaskih gledišta i za primanje nekih pozicija građanske istorijske misli sasvim suprotnih marksizmu.

U posljednje vrijeme u našoj historiografiji počinje da se govori o strukturalizmu kao shvatanju društvenih procesa. To »osavremenjavanje« naše istorijske misli, s jedne strane je u izvjesnoj mjeri zakasnilo, a, s druge strane, zaoštrava osnovni problem koji se pojavljuje u teoretskom shvatanju naše istorijske misli. Kad je riječ o naučnom gledištu koje se izričito naziva strukturalizmom, o onom gledištu koje dolazi u otvoreni sukob sa istorijskim naučnim prilazom društvenim pojavama, to gledište nije više baš tako primamljivo ni u vanjskom svijetu kao što je bilo prije izvjesnog vremena. Ne može se čak ni reći da je taj izraziti strukturalizam imao uticaja na našu historiografiju kao gledište, kao shvatanje. Uopšte, na istorijsku misao i u svijetu malo je djelovao taj izraziti strukturalizam koji je preko etnografije i sociologije prodirao u historiografiju da se i u njoj počne govoriti o strukturalizmu. Nije čudno da na historiografiju nije mogao jače uticati taj izraziti strukturalizam, njegova usmjerenost protiv istorizma bode oči. Ali pomodarstvo koje je donedavno vladalo u građanskim društvenim naukama uticalo je i na građansku historiografiju, pa donekle i na našu historiografiju, da se počne jasnije govoriti o pravcima koji u shvatanju istorije postoje, a

---

* Ovaj prilog je nastao iz moga učešća u diskusiji o referatu Mirjane Gross i o referatima koji su se odnosili na probleme nastave istorije. Od ta dva teksta složen je ovaj prilog u jednu cjelinu uz dopunu i doradu.

koji se mogu takođe nazvati strukturalističkim. Ono što se izričito naziva strukturalizmom u shvatanju društvenih procesa jest jedna do krajnjih konzekvenci dovedena istorijska misao koja spada u ona istorijska shvatanja koja jednostrano i isključivo ili gotovo isključivo društvenom strukturom tumače istorijsko zbivanje i razvitak ljudi. Naziv strukturalizam, prema tome, može imati i šire značenje. Takav strukturalizam zapravo znači onu grupu istorijskih shvatanja koju nazivam apsolutno sociološkom. Takav strukturalizam započinje kontovskim pozitivizmom, iako je u pozitivizmu strukturalizam još nedovoljno izražen, tek u začetku.

Tako shvaćeni strukturalizam, prema nekim tumačima, obuhvata i marksizam. Marxova teorija se oglašava jednom vrstom strukturalizma. Takve tvrdnje su se pojavile i u nekim referatima na posljednjem međunarodnom kongresu istoričara u San Francisku (1975). Na tom kongresu su vladala dva teoretska gledišta: strukturalističko i postmarksističko, koje je od strane nekih referenata i diskutanata s nekim pravom takođe oglašeno strukturalizmom. U spomenute tumače Marxove teorije svrstala se i Mirjana Gross. U tom duhu je napisana i njena knjiga *Historijska znanost* (Zagreb 1976), u kojoj je sve osnovno što se tiče metodoloških pitanja usvojila od poljskog istoričara J. Topolskog.¹ Imao sam priliku da istupim protiv navedenih tvrdnji u referatima na kongresu u San Francisku.² Takođe sam napisao dosta opširnu kritičku ocjenu naprijed spomenute knjige Mirjane Gross, gdje sam spomenuo i njeno strukturalističko shvatanje istorije.³

Nisam u mogućnosti da ponovim sve ono što sam u navedenim i drugim svojim radovima rekao o strukturalizmu i o oglašavanju marksizma strukturalizmom. Razumije se, ja vodim raspru sa osnovnim pravcima u savremenoj historiografiji, sa modernom francuskom istorijskom školom, koja se samo uslovno može nazvati strukturalističkom, i sa postmarksističkim shvatanjima istorije, koje se takođe uslovno može nazvati strukturalističkim shvatanjem. Ne osvrćem se mnogo na onaj pravac koji se naziva izričito strukturalizmom, bar se ne osvrćem kad je riječ o historiografiji. Jednostranost toga shvatanja je toliko izrazita da na to ne treba naročito ukazivati. O tom strukturalizmu se stvarno u historiografiji više pomodno govorilo.

Na kongresu u San Francisku istupio sam prvo u vezi sa referatom istočnonjemačkog akademika E. Engelberga, koji je podnio referat pod naslovom *Ereignis, Struktur und Entwicklung in der Geschichte* (Dogadaj, struktura i razvitak u istoriji). Zatim sam istupio u diskusiji povodom referata *L'historiographie comme science historique* (referenti P. Brezzi i E. Sestan). U tim istupanjima pokazao sam da se postmarksizam može uslovno smatrati kao jedna vrsta strukturalizma — ako se pod strukturalizmom podrazumijevaju svi pravci koji jednostranom sociološkom

¹ J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1973.²

² Moje intervencije u diskusiji su objavljene na jezicima na kojima su podneseni referati pod naslovima *Sozialstruktur und Menschenentwicklung* (Radovi Akademije nauka i umjetnosti BiH LX, Sarajevo 1977, 13–19) i *Tâche fondamentale de la science historique* (Godišnjak Društava istoričara BiH, XXI–XXVII, Sarajevo, 269–272).

³ *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu*, XIII/13, Sarajevo 1977, 269–272.

teorijom tumače istoriju, odnosno koji društvenom strukturom (»društvenim modelima«) sve objašnjavaju u istoriji: i uslovljenost života ljudi u društvenim zajednicama i razvitak ljudi. Izvorni marksizam, međutim, tu ne spada. Po njemu je određujući momenat u razvitku ljudi način proizvodnje. Time je uslovljen prirodni razvitak ljudi koji se istorijski odvija. Po Marxu, društvene strukture koje su postojale i koje postoje imaju za svoju podlogu visinu razvitka proizvodnih snaga. Proizvodne snage predstavljaju moć ljudi nad prirodnim silama koje ljudi sebi stavljaju u službu. Razvitak proizvodnih snaga omogućavao je u istoriji i sada omogućava da ljudi mijenjaju uslove svoga života. Po izvornom marksizmu, to je najvažnija komponenta u ljudskom razvitku. Način proizvodnje, što je, po Marxu, određujući momenat u razvitku ljudi, predstavlja na datom stupnju razvitka društveno organizovane proizvodne snage ljudi. To je uglavnom što sam mislio da kažem na kongresu u San Francisku i što sam, nešto kraće formulišući, i rekao protiv strukturalizma.

Očigledno je — istakao bih ovdje — da se isključivo društvenom strukturom, makar je posmatrali u totalitetu ili razučeno, ne može objasniti istorija kao razvitak čovječanstva, odnosno kao razvitak naroda i nacija. U osnovnom objašnjenju ljudskog razvitka proces je potrebno posmatrati i sa stanovišta razvitka proizvodnih snaga, odnosno načina proizvodnje. Čak je u prvom redu potrebno razvitak posmatrati sa tog stanovišta, iako je ponašanje ljudi u istoriji (u probleme preistorije i praistorije ovdje sada ne možemo ući)⁴ ponajviše određeno društvenom strukturom u kojoj oni žive. Još treba tome dodati, što inače često ističem, da se napredak ljudi u procesu materijalnog i socijalnog razvitka odigrava, ali da se u kulturi izražava. Stoga se prirodni razvitak čovječanstva odigrava u stadijima razvitka koji se izražavaju u razvitku kulture: divljaštvo, varvarstvo, istorijske regionalne civilizacije i savremena svjetska industrijska civilizacija.⁵

Strukturalizam u istoriografiji — bilo onaj koji se tako izričito zove i koji nije izvršio veliki uticaj na istoriografiju, bilo onaj koji se tako može nazvati i koji je u vidu moderne francuske istorijske škole i postmarksističkog shvatanja istorije osnovni pravac moderne istoriografije u svijetu — spada u jednostrano sociološko objašnjenje istorije. Izvorni marksizam nije to. Svako se lako može uvjeriti da izvorni marksizam smatra razvitak čovječanstva, odnosno razvitak naroda i nacija, prirodno-istorijskim procesom.

Mislim da je situacija u istoriografiji u svijetu uticala da i naš kongres istoričara u Novom Sadu, održan od 3. do 7. oktobra ove godine, uzme kao jednu od okvirnih tema *Društvene strukture i društveni pokreti*.

⁴ Za mene preistorija i praistorija nisu isti pojmovi. Preistorija je, po meni, stadij prirodnog razvitka čovjeka u kojem on još živi u prirodnim zajednicama. Praistorija je onaj stadij u čovjekovom razvitku u kojem u patrijarhalnim zajednicama postepeno izrastaju društveni odnosi. Društvo nije vječna kategorija u životu ljudi, čak ni onda kada je riječ o stadiju razvitka kad je čovjek već postao homo sapiens. Čovjek ni kao homo sapiens nije oduvijek »društvena životinja« (zōon politikon), a kamoli u ranijim stadijima svoga prirodnog razvitka. On to postaje postepeno, kroz proces u kojem se društvo istorijski rađa i sve više učvršćuje u životu ljudi.

⁵ Vidi moj rad *Istorija, društvo i civilizacija*, Dijalog, 1, Sarajevo 1977, 39–50.

Protiv izbora te okvirne teme ne može se ništa reći. Prvorazrednu važnost društvenih struktura u određivanju ponašanja ljudi niko ne poriče, a društveni pokreti su najvažnija tema istorije. Jednostranost sociološkog strukturalizma u vezi sa tom temom ne bi smjela doći do izražaja.

Ono što je bila boljka svih naših kongresa istoričara, otkako je odlučeno da im se odrede okvirne teme, ispoljilo se i na kongresu u Novom Sadu, okvirna tema nije dosljedno ispunjena u pojedinačnim referatima; samo su se neki od njih donekle držali osnovne teme. Kongres naših istoričara u Novom Sadu odudara od prošlih kongresa po tome što je teoretski, metodološki referat pokušao da zastupa potrebu modernizacije naše istoriografije u duhu istorijske škole koja pre naglašava »strukturalnu istoriju«.

Neki naši istoričari su ranije zastupali gledište moderne francuske istorijske škole čije pristalice nazivaju »analistima«, po imenu časopisa oko kojeg su se okupili. Ta škola suprotstavlja »strukturalnu istoriju« (*histoire structurale*) tradicionalnoj »događajnoj istoriji« (*histoire événementielle*). Ti naši istoričari su pokušavali da marksističko shvatanje istorije izmire sa tom — nazovimo je — strukturalističkom školom. Odstupanje od istorizma u toj istorijskoj školi podvrgao sam kritici u nekim svojim ranijim radovima na koje se ovdje pozivam.⁶ Kad je strukturalizam postao moda u svijetu i kada se počelo odlučnije nego ranije smatrati da je marksizam jedna vrsta strukturalizma (što postmarksizam u neku ruku i jest), naši istoričari pristalice pogleda spomenute francuske istorijske škole pošli su istim putem. U referatu koji je sa metodološke strane obuhvatio okvirni problem o društvenim strukturama na kongresu u Novom Sadu M. Gross (čiji je referat u izvodima pod naslovom *Postoji li kriza istorije* objavila *Politika*, br. 22999, od 15. oktobra 1977. godine) ide takođe istim putem. Ona je u referatu ponovila osnovne stavove iz svoje knjige *Historijska znanost*.

Ono što odlikuje stavove Mirjane Gross, kako u njenoj knjizi, tako i u referatu, jest njeno istupanje protiv učmalosti dobrog dijela naše istoriografije koja umnogome ostaje u okvirima tradicionalne istorije. M. Gross odlučno istupa protiv većeg dijela naše istoriografije koja, po njenom mišljenju, nedovoljno »problematizira« sa stanovišta moderne istoriografije. Ona ne samo da ne vodi računa da »danas u Jugoslaviji postoji značajna, po svojim naučnim rezultatima, autohtona marksistička istoriografija«,⁷ nego ne uzima u obzir da se kod nas rađa i shvatanje u istorijskoj teoriji i istorijskoj metodologiji koje ulazi u pitanja na osnovu izvornog marksizma i na taj način izlazi iz naslijeđene postmarksističke shematike. Zapravo, M. Gross citira tu i tamo te tendencije u našoj istoriografiji, ali kad se upušta u uopštavanja o stanju naše istoriografije koja je, po njoj, u »očajnom položaju« u našem društvu, ne vodi računa o spomenutim tendencijama. M. Gross ne ocjenjuje našu istoriografiju po njenim vrhunskim dostignućima nego po onom dijelu naše istoriografije za koji se može reći da predstavlja istoriografsku baru. Čak i kad bismo

⁶ Vidi moje rasprave, Stupnjevi razvitka istoriografije u istorijsku nauku (Radovi Naučnog društva BiH XX, Sarajevo 1963, 5–55) i Sinteza kao metod u istoriji (Radovi Akademije nauka i umjetnosti BiH XXXII, Sarajevo 1967, 8–51).

⁷ *Smiljana Đurović*, U čemu je suština »krize istorije«, *Politika*, br. 23006, od 22. oktobra 1977.

uzeli da »bara« u našoj istoriografiji prevladuje — što ne znam da li je tako, jer se to ne može znati bez ozbiljnog kritičkog proučavanja naše novije istoriografije — ocjena dostignuća naše istoriografije ne bi se smjela davati bez uzimanja u obzir njenih vrhunskih dostignuća. Time neću da branim našu noviju istoriografiju na svim frontovima. Iako je đuture data ocjena naše sadašnje istorijske nauke u referatu Mirjane Gross u priličnoj mjeri neopravdana, jasno je da se na dobar dio naše istoriografije odnosi ono što je rekla u svom referatu.

M. Gross, međutim, u svom referatu na kongresu ne poziva naše istoričare da se obrate izvornom marksizmu. Naprotiv, kaže da jugoslovenski istoričari »moraju problematizirati metodologiju svoje discipline da bi mogli utjecati na sadašnji očajni položaj historije, a s tim u vezi okrenuti se prema novim znanstveno-spoznajnim ciljevima evropske historije«. Ona dalje nastavlja: »No s određenim izgledima na uspjeh možemo ući u borbu za spasavanje samostalnosti naše discipline koja je u ovom času najviše ugrožena izbacivanjem historije iz srednje škole. U tu svrhu moralo bi se ubrzati kretanje prema strukturalnoj historiji.«

M. Gross je u svojim iskazima u referatu jasna. Ona preporučuje našoj istoriografiji kao spas od sadašnje ugroženosti da se okrene prema »strukturalnoj historiji« u skladu sa novim opštim kretanjima evropske istoriografije. Tu nije riječ o tome da se kritički primaju izvjesni stavovi moderne evropske istorijske misli, nego se preporučuje usvajanje njenih stavova kao takvih. Ne treba ispustiti iz vida da je M. Gross u svima svojim teoretskim radovima, pa i u svojoj knjizi *Historijska znanost* i u referatu, istupala protiv »tradicionalne historije«, a da je u svojoj naprijed spomenutoj knjizi Marxovo i Engelsovo poimanje historije stavila u »doba tradicionalne historije«, dok je, pored drugih »modernih« pravaca, francusku strukturalnu istoriografiju i sovjetsku istoriografiju stavila u doba koje naziva »traženje novih putova«.⁸

Ne pripisujem Mirjani Gross onaj strukturalizam koji je »ideologija koja podržava postojeći sustav svojom teorijom ravnoteže i integracije i suprotstavlja se težnji marksizma za promjenom svijeta« — kao što Mirjana Gross formuliše odlike izričitog strukturalizma u svojoj knjizi.⁹ Ona se ograđuje od takvog strukturalizma. Pristalica je »genetičko-strukturalnog« shvatanja historije u kojem »genetičko i strukturalno objašnjenje čine jedinstvo jer se bez istraživanja strukture ne može obuhvatiti razvoj, a bez razvoja struktura ostaje statična«.¹⁰ Ali nije

⁸ Da bi čovjek bio pravedan, mora se istaći da M. Gross na jednom mjestu kaže da je »pozitivizam utjecao na niz historičara koji su istraživali pojedine elemente društvenih struktura i položili temelje današnjoj strukturalnoj historiji«, iako tvrdi da pozitivizam »zapravo nije poticao teoretsko mišljenje u historičara nego ih je upućivao prema *faktografiji*« (*Historijska znanost*, 110). O Marxovom i Engelsovom poimanju historije veli: »Kakvo god bilo mišljenje o Marxovim i Engelsovim historijskim i drugim radovima, niko ne može poreći da su oni širom otvorili vrata usmjeravanju historije prema istraživanju društvenih struktura u razvoju (Isto, 123). Uvod u svojoj knjizi završava konstatacijom: »Marksizam je, dakle, u svojoj biti genetičko-strukturalni smjer.« Za takvu tvrdnju se poziva na Topolskog (Isto, str. 30). To joj sve ne smeta da u razvitku istoriografije oštro odvaja »tradicionalnu historiju« (XIX vijek) od »traženja novih putova« (XX vijek).

⁹ M. Gross, *Historijska znanost*, 340.

¹⁰ Isto, 228.

problem u tome da se bez društvene strukture ne može obuhvatiti razvoj, što svako zna, nego je riječ o tome da li se teorijom o razvitku društvene strukture iz društvene strukture može objasniti razvitak čovječanstva, odnosno razvitak naroda i nacija. Mislim da sam jasno pokazao u svojim ranijim radovima da teorija o smjeni društveno-ekonomskih formacija ne odgovara stvarnoj historiji niti Marxovom shvatanju historije, koje razvitak čovječanstva, odnosno razvitak naroda i nacija, posmatra kao prirodno-istorijski proces.¹¹ Kad M. Gross prima gledište po kojem se historija objašnjava jednostrano kao društveni razvitak, kao razvitak društvene strukture iz društvene strukture, kad to oglašava marksističkim stanovištem,¹² onda se njeno shvatanje historije u osnovi ne razlikuje od postmarksističkog shvatanja historije, osim što postavlja pitanje sinhronije i dijahronije u tom shvatanju historije.¹³

Ali sam povodom referata Mirjane Gross htio nešto drugo reći, htio sam okrenuti list, osvrnuti se na tvrdjenje o »krizi historije i historijske svijesti« u našem društvu, krizi koja se, prema u referatu iznesenom tvrdjenju, najviše izražava u ugroženosti nastave historije u srednjoj školi. I u referatu R. Petrovića, *Mjesto nastave historije u reformisanom usmjerenom obrazovanju* se kaže: »Predmet koji je uvijek bio fundamentalna disciplina općeg i nacionalnog vaspitanja i kao takav imao dominantno mjesto u strukturi nastavnog plana, postepeno je godinama sve više taj položaj gubio, tako da se danas nalazi u nekoj vrsti defanzive u odnosu na nove discipline koje su ušle u nastavne planove, a kojih ranije nije ni bilo.« Dalje veli: »Nije tajna da su historičari nezadovoljni položajem svoga predmeta i da imaju osjećaj da se on potiskuje.«¹⁴ Petrović nije ulazio u razloge zašto se historija u nastavi potiskuje, ali je diskusija o referatima o nastavi historije i to pitanje donekle dodirнула.¹⁵

¹¹ U svojoj knjizi M. Gross (str. 119) svodi moju kritiku postmarksističke staljinističke historijske teorije jedino na zamjerke zbog njenog shematizma. Ispada da se i moje gledište može smatrati apsolutno sociološkim, samo što ja uvažavam dijahroniju u razvitku čovječanstva.

¹² »Bilo bi, dakle, nedopušteno i pogrešno iznositi ekonomske kategorije onim redom u kojem su historijski bile određujuće. Naprotiv, njihov redosljed određen je odnosom koje one imaju, jedna prema drugoj, u buržoaskom društvu i koji je upravo obrnut od onoga što se pojavljuje kao njihov prirodan odnos ili što odgovara redu historijskog razvitka. Ne radi se o mjestu koje ekonomski odnosi historijski zauzimaju u uzajamnom slijedenju različitih društvenih oblika« (*K. Marx*, Einleitung zur Kritik der Pol. Ökonomie, Marx-Engels Werke 13, Berlin 1964, 638; *K. Marks*, Prilog kritici pol. ekonomije, Beograd 1969, 368). To mjesto gdje Marx jasno govori protiv pokušaja da se postanak kapitalizma objasni slijedom društvenih oblika, što znači razvojem društvenih struktura, dosada sam vrlo često citirao.

¹³ *M. Gross*, Historijska znanost, 274, 294 i na drugim mjestima u svojoj knjizi. Ona samo postavlja pitanje sinhronije i dijahronije u razvitku čovječanstva, ali na to pitanje ne odgovara, iako naglašava da je to pitanje osnovni problem u historijskoj nauci.

¹⁴ Umnoženi primjerak referata str. 3–4 (i taj referat je donijela *Politika* u izvodima u broju od 8. oktobra 1977).

¹⁵ U opštoj saglasnosti o potiskivanju nastave historije u srednjoj školi jedan glas je, ipak, ukazao da to vrijedi samo ako se reformisana nastava uporedi sa dosadašnjom nastavom historije u gimnaziji, a ako se uporedi sa nastavom historije u drugim srednjim školama, historija je u usmjerenom obrazovanju dobila na važnosti. Taj diskutant je govorio o stanju nastave historije u Vojvodini.

Da to nije samo naš problem, vidi se po tome što je na kongresu u San Francisku pokrenuto pitanje potiskivanja nastave istorije, naročito u srednjim školama. Stoga je u program XV međunarodnog kongresa istoričara, koji će se održati u Bukureštu 1980. godine, uvrštena tema o mjestu i ulozi nastave istorije, posebno srednjoškolske, u formiranju čovjeka XX vijeka. U mnogim evropskim zemljama se zapaža potiskivanje nastave istorije. U svima zapadnim zemljama opao je interes za istoriju u upoređenju s prvom polovinom XX vijeka, a da ne govorimo o upoređenju sa XIX vijekom. Čovjek se zaista mora zapitati kako se može predlagati kao lijek za »krizu istorije i istorijske svijesti« u našem društvu to da se naša historiografija okrene »prema novim znanstveno-spoznajnim ciljevima evropske historije« — kako veli M. Gross! Lijek se valjda isprobava u praksi, a praksa zapadnoevropskih zemalja ne potvrđuje da bi usvajanje »ciljeva evropske historije« mogao biti lijek za krizu istorije kod nas.

Da se »kriza istorije« u zapadnoevropskom svijetu protumači, treba nešto reći o razvitku novije historiografije.

Od kraja XIX vijeka historiografija se razvija u istorijsku nauku. Prije toga, ukoliko nije riječ o čisto deskriptivnoj i religiozno nastrojenoj historiografiji, bila je humanističko-literarna disciplina. Takve su bile grčko-rimska klasična historiografija koja je kao nasljeđe služila evropskoj novovjekovnoj historiografiji, i novovjekovna pragmatičko-humanistička historiografija kojom započinje razvitak građanske evropske historiografije. Do druge polovine XVIII vijeka građanska evropska historiografija, poput svoga klasičnog uzora, grčko-rimske klasične historiografije, tumačila je istorijsko zbivanje vječnom nepromjenljivom prirodom ljudi. U XVIII stoljeću u shvatanje istorije prodire ideja o razvitku društvenih ustanova i društvenih shvatanja, ali prvo kao filozofska konstrukcija razvitka prema apsolutnom razumu ili prema apsolutnoj ideji. Svojim apstraktnim objašnjenjem ta idealistička filozofija istorije nije mogla iz osnova promijeniti karakter historiografije, koja je uglavnom ostala u starim okvirima pragmatičke humanističke historiografije. Romantizam je znatno više uticao na razvitak historiografije. On je u nju unosio jednostrani istorizam i pojam razvitka duha naroda. Rani romantizam i kasniji nacionalistički pravci srodni ranom romantizmu, koji su dolazili do izražaja kod pojedinih naroda, suprotstavili su se duhu humanističke pragmatičke i kozmopolitske racionalističke historiografije. Iako se romantičarska i njoj srodna historiografija u građanskom svijetu u drugoj polovini XIX i u XX vijeku kod evropskih i drugih naroda održavala (češće u svom izrazito nacionalističkom i šovinističkom izražavanju), razvitak historiografije u nauku nije mogao ići putem romantičarske historiografije.

Ali razvitak historiografije u nauku nije pošao dosljedno ni putem koji je pružao izvorni marksizam. On je, doduše, jako uticao na razvitak istorijske misli i historiografije u drugoj polovini XIX i u XX vijeku, ali je priman u modifikovanom obliku ne samo u buržoaskoj nauci nego i u postmarksističkoj. Ni istorijska misao ni historiografija koje su se izdavale za marksističku nisu dosljedno usvojile Marxovo shvatanje o ljudskom razvitku kao prirodno-istorijskom procesu. Naprotiv, i istorijska misao

koja je sebe nazivala marksističkom podlegala je jednostranom sociološkom objašnjenju istorije i shodno tome modifikovala Marxovo materijalističko shvatanje istorije.

Ukoliko izdvojimo izvorni marksizam koji u svojoj metodološkoj punoći nije došao do izražaja ni u postmarksističkoj istorijskoj misli ni u postmarksističkoj historiografiji, historiografija u istorijsku nauku razvijala se jednostrano, svođenjem svestranog prirodno-istorijskog procesa ljudskog razvitka samo na društveni proces. Takvo objašnjenje istorije u buržoaskoj nauci započelo je pozitivizmom, ali u historiografiji nedosljedno sprovedeno, ostale su mnoge odlike klasične historiografije, »tradicionalne istorije« — kako to danas kažu pristalice »strukturalne istorije« moderne francuske istorijske škole. Što se dosljednije i jednostranije zastupa »strukturalna istorija«, sve se više dolazi u sukob sa istorizmom. Sukob sa istorizmom nije mimoišao ni »analiste« ni Braudela. Što je izrazitiji strukturalizam u shvatanju istorije, time se više suprotstavlja humanističkoj i filozofskoj historiografiji. Navodna naučna objektivnost koju taj pravac zastupa uništava odlike istorije kao humanističke discipline i oduzima istoriji mogućnost za vrijednosni, aksiološki pristup istoriji ljudi. Ukoliko se u jednom dijelu buržoaske istorijske misli obraća pažnja na vrijednosni, aksiološki prilaz, takva buržoaska »nauka« u svome »istorizmu« ne može da nađe mjesto za zakonitosti razvitka, za stvarni evolucionizam, jer ne može dijalektički da riješi pitanje istorizma i evolucionizma u istoriji. Takva buržoaska nauka u ime subjektivnog vrijednosnog momenta u istoriji suprotstavlja se i postmarksističkoj i »strukturalnoj istoriji«. Ali o toj historiografiji M. Gross u referatu ne govori i, razumije se, ne misli na tu historiografiju kad poziva jugoslovenske istoričare da slijede dostignuća evropske historiografije.

Mjesto da prevaziđe humanističko shvatanje, kao i shvatanja koja su se javila u idealističkoj filozofiji istorije, odnosno da ih kao sebi shodno modifikovane ugradi u sebe, postmarksistička istorijska misao se, slično kao i buržoaska strukturalistička, zatvorila u nauku i suprotstavila se radikalno »tradicionalnoj istoriji«. Nije čudno što je i postmarksizam svojim sociološkim sivilom došao u sukob sa humanističkom i aksiološkom komponentom u izvornom marksizmu. Ali postmarksistička istorijska misao, za razliku od buržoaskog strukturalističkog shvatanja istorije, koje ne daje ili ne daje dovoljno mjesta za vrijednosni, aksiološki momenat, iz ideoloških razloga vrijednosni, aksiološki momenat u shvatanju istorije ugrađuje u jednu opšteobaveznu filozofskoistorijsku teoriju, »čija je jedina vrijednost« — po riječima K. Marxa, u jednom pismu iz 1877. godine — »da je iznadistorijska«. ¹⁶ Na taj način se čitava istorija ljudskog roda teleološki tumači: sve epohe u razvitku ljudskog roda stepenice su prema krajnjem cilju razvitka, komunizmu. ¹⁷ Takav jednostrani i apsolutizovani sociološki evolucionizam nije uopšte svojstven izvornom marksizmu koji je svoj evolucionizam stavio u istorijske okvire. ¹⁸ Marx nije

¹⁶ Marxovo pismo ruskoj javnosti od nov. 1877. (Marx-Engels, *Ausgewählte Briefe*, Berlin 1953, 368).

¹⁷ *Vsemirnaja istorija*, tom I, Moskva 1956, IX.

¹⁸ Vidi moju raspravu, *Istorizam i evolucionizam u istoriji*, Radovi Naučnog društva BiH XXVI, Sarajevo 1965, 5–27.

tendencije daljeg razvitka njemu savremenog svijeta, koji je predstavljao prvu fazu razvitka nama savremenog svijeta, tražio u opštim istorijskim zakonima ljudskog razvitka, nego u prirodnim zakonima kapitalističke proizvodnje,¹⁹ iako je u društvenim snagama, odnosno u radničkoj klasi, vidio nosioca ostvarenja tih zakona. Svoju nesaglasnost sa postupkom da se postanak kapitalizma tumači opšteobaveznom filozofskoistorijskom teorijom Marx je oštro iskazao u naprijed citiranom pismu iz 1877. godine, ali i na mnogo mjesta u svojim djelima.²⁰

Kad je riječ o razvitku historiografije u istorijsku nauku, treba na još nešto ukazati. Nauka se uopšte razvijala utvrđujući prirodi pojava koje ispituje primjerene opšte zakone kretanja materije i života, opšte zakone koji su uvijek apstraktni u mjeri koja odgovara prirodi naučne discipline. Nauka nije u punoj mjeri ispitivala utkanost tih zakona u konkretnom kretanju i u konkretnom razvitku, jer ih je u svome naučnom prilazu morala izdvajati iz njihove pune stvarne povezanosti. To je nauka morala raditi, pa i danas mora raditi, zbog analitike bez koje nema nauke. To je bila i danas je nužna faza u saznanju. Analitika i njen formalni logički izraz, formalna logika, zaključcima izravno dobijenim iz analitike daju ovako ili onako ograničeno metafizičko mišljenje, čiji rezultati samo u određenim granicama odgovaraju stvarnosti. Dijalektika, stvarna logika, u kojoj se postiže punija povezanost sa mnogostranošću stvarnosti koja se ispituje, može se samo postepeno probijati. Vraćanje nauke poslije njenih izleta u apstraktne sfere, izleta koji su donijeli plodonosne rezultate, u konkretne sfere, u objašnjenje stvarne povezanosti, jest postepeni proces, koji se pred nama danas odigrava kao proces koji zahtijeva prijeko rješenje. Nauka je u vrijeme kad je istorija počela da se razvija u nauku zauzimala jednostrano objektivni stav. Ona je manje obratila pažnju ne samo na subjektivno nego i na slučajno. Uopštavanje je postala odlika nauke, ali apsolutizovano i njena najveća mana. Tek sada se nauka nalazi u situaciji da mora da uzme u obzir u punijoj mjeri slučajno, slučajno i subjektivno. Isključiva upućenost nauke na objektivno i zakonito djelovala je na historiografiju, koja je težila da postane nauka kao i druge nauke, da u njoj bude prenaplašena objektivna strana razvitka u istoriji ljudi, da se sve posmatra sa jednog prenaplašenog scijentističkog stovišta i u makroistoriji i u mikroistoriji.²¹

Na naprijed spomenutim pozicijama stoje u savremenoj historiografiji pristalice postmarksističkog shvatanja istorije, na jednoj strani, ideološke podjele savremene historiografije u svijetu, a na drugoj, buržoaskoj strani, moderna francuska istorijska škola koja se uslovno može nazvati strukturalističkom i, razumije se, izraziti strukturalizam. Postmarksističko shvatanje u shematsku teoriju pretvoreni sociološki evolucionizam unosi takođe

¹⁹ U predgovoru prvom izdanju Kapitala Marx kaže: »U samoj stvari ne radi se o višem i nižem stupnju razvitka društvenih suprotnosti koje proistječu iz prirodnih zakona kapitalističke proizvodnje. Radi se o samim tim zakonima koji djeluju i provode se gvozdenom nužnošću« (*K. Marx, Das Kapital I, Marx-Engels Werke 23, Berlin 1962, 12; K. Marx, Kapital I, izd. Kultura, Beograd 1947, L.*)

²⁰ Vidi primj. 12.

²¹ Analiza i sinteza se ne mogu ostvariti na potpuno isti način u mikroistorijskim i makroistorijskim djelima.

shematsku teoriju revolucionarne promjene u istoriji.²² Moderna francuska istorijska škola, koja se uslovno može nazvati strukturalističkom, ne zauzima otvoren antirevolucionarni stav, iako najveći njen dio prenela glasa uticaj prirodne sredine, koju, prema Braudelovim riječima, odlikuje nepokretnost, ali, po Braudelu, *quasi immobile*.²³ Izraziti strukturalizam pak — kao što to ističe i M. Gross — otvoreno se suprotstavlja shvatanju o revolucionarnim promjenama.

U svom podržavanju »strukturalne istorije« M. Gross stoji na izrazito scijentističkim pozicijama, ne zastupajući izraziti strukturalizam, nego nudeći nam stvarno pod vidom »strukturalne istorije« nešto modifikovanu postmarksističku teoriju, kojoj daje, usvajajući eklektičku formulaciju J. Topolskog, samo prividno moderni vid.

Inače se ona izjašnjava protiv subjektivističkih pravaca u savremenoj buržoaskoj historiografiji koji poriču objektivno i zakonito u razvitku ljudskog roda. Ali mnogo toga što kaže M. Gross o »krizi istorije i istorijske svijesti« naglašava se baš u njemačkoj novijoj, poslijeratnoj historiografiji koja se prvo odlikovala subjektivističkim pogledima i zastupanjem »istorizma«, koji, na ovaj ili onaj način, dolazi u sukob sa istorijom kao naukom o ljudskom razvitku, sa naučno zasnovanim evolucionizmom u istoriji.

U toj njemačkoj građanskoj historiografiji ranije se mnogo isticalo da je naše sadašnje vrijeme »unhistorisch«, a da je XIX i prve decenije XX vijeka odlikovao istorizam, da je to posljedica socijalnih promjena koje su nastale u savremenom svijetu. Zatim se tvrdi da je u XIX i prvih decenija XX vijeka vladalo uvjerenje da je istorija proces progresivnog razvitka, a danas je čovjek došao do saznanja da je istorija stihijni proces pun opasnosti za život ljudi.²⁴ Kad je riječ o mlađoj generaciji istoričara u Zapadnoj Njemačkoj, M. Gross veli da »kritička teorija i marksizam potiču sve širu diskusiju o metodološkim pretpostavkama historije kao društvene znanosti«. »Govori se« — veli dalje u svojoj knjizi — »O krizi historije, napada se nedosljedno kretanje prema strukturalnoj historiji koja u mnogih historičara predstavlja samo preruseni tradicionalni pristup.«²⁵ Eto gdje je M. Gross našla podsticaje za svoj poziv našim istoričarima. Ali kod nas takav poziv nije baš na svome mjestu. U Zapadnoj Njemačkoj u teoretskim raspravama zastupana je i u novijoj historiografiji »tradicionalna istorija«, istorijska misao bila je zaokupljena »istorizmom«.²⁶ Kod nas niko u teoretskim raspravama ne zastupa

²² Era socijalnih revolucija u razvitku čovječanstva i građanskog društva nastupa istorijski. Socijalna revolucija nije vječna kategorija u istoriji ljudskog roda. Da se prije novovjekovnih buržoaskih revolucija ne može govoriti o socijalnim revolucijama u pravom smislu, pokazao sam u referatu na međunarodnom kongresu istoričara u Beču (1965). Vidi: *Stände, Klassen und die Revolution in der Geschichte*, Comité International des sciences historiques, Vienne 1965, Rapports I — Grandes thèmes, 375–387 (prevod u Jug. ist. časopisu, 3/1965, 3–12).

²³ F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, tome I, Paris 1966², 16.

²⁴ Das Fischer Lexikon — Geschichte, Frankfurt am Main 1961, 99.

²⁵ M. Gross, *Historijska znanost*, 173.

²⁶ M. Gross u svojoj knjizi ne daje mnogo mjesta tom »istorizmu« zapadnonjemačke historiografije.

»tradicionalnu historiju«, iako ona kod mnogih naših »radnih historičara« (da se izrazim terminologijom Mirjane Gross) u njihovoj konkretnoj historiografskoj djelatnosti nije preovladana. U teoretskim i metodološkim raspravama u novijoj našoj historiografiji prvo su vladala postmarksistička shvatanja. Zatim su se tu i tamo pojavila nastojanja da se postmarksistička shvatanja prožmu pogledima francuske historijske škole, čije pristalice naši historičari nazivaju »analistima«. A nalazimo se dosta dugo u vremenu u kojem u našoj historiografiji puca na sve strane stiješnjenost u apsolutno sociološke okvire, bar kad je riječ o teoretskoj i metodološkoj strani naše historiografije. Mirjana Gross u svojoj eklektičkoj misaonoj djelatnosti kaska za evropskim uzorima, a naša domaća nastojanja samo registruje. »Krizu historije« na sadašnjem stupnju razvitka historijske nauke zaista postoji, pa postoji i kod nas, iako je pretjerana đuture data ocjena Mirjane Gross o očajnom stanju historije kod nas.

Sigurno da imaju svoju ulogu u tome i tehnokratske izrasline našeg vremena. S te strane se »kriza historije i historijske svijesti« u zemljama sa visokim stepenom industrijske civilizacije — kao što ističe M. Gross — donekle može objasniti. Ali »kriza historije« kod nas ne može se svesti samo na taj činilac, čak je taj činilac kod nas u drugom redu. Naše samoupravno društvo svojim humanističkim odlikama u stanju je da se odupre tehnokratskim izraslinama savremene industrijske civilizacije. Ali naše društvo treba da bude uvjereno da je opravdano da se historiji daje toliki značaj za život savremenog čovjeka.

U tom pogledu ne stoji historija kao vrsta čovječijeg znanja i saznanja onako čvrsto kao što je stajala kad je vladala humanistička historiografija, čiji je »tradicionalna historija« nasljednik. Po humanističkom shvatanju historija je *magistra vitae*, učiteljica života. Apsolutno-sociološkim tumačenjem historija prestaje biti humanistička disciplina i dovodi se u pitanje njena uloga kao učiteljice života. Čak joj sociologija oduzima i naučno objašnjenje razvitka ljudskog roda. To važi i za postmarksističko shvatanje historije koje historijskoj nauci ostavlja samo konkretnu historijsku manifestaciju opštih zakona razvitka čovječanstva koje utvrđuje historijski materijalizam ili opšta sociologija.

Kad se to proglašava marksističkim stavom saglasnim sa izvornim marksizmom, onda treba citirati riječi Marxa i Engelsa u *Njemačkoj ideologiji*: »Mi poznajemo jednu jedinu nauku, nauku historije. Historija se može posmatrati s dvije strane, biti izvedena kao historija prirode i historija ljudi. Te dvije strane, međutim, ne mogu se razlučiti dokle god ljudi postoje, historija prirode i historija ljudi se međusobno uslovljavaju.«²⁷ Istakao bih jedan od mnogih iskaza Josipa Broza Tita o važnosti historijskog i konkretnog prilaza koji stavlja poznavanje historije na svoje mjesto. »Kod Marкса, Engelsa i Lenjina« — veli Tito u Narodnoj skupštini 26. juna 1950. godine, kada je ozakonjena odluka o radničkom upravljanju privrednim preduzećima — »nalaze se uglavnom odgovori na sva principijelna pitanja, a razradu i primjenu tih principa u svakoj zemlji posebice mogu vršiti samo oni koji su izrasli iz njedara naroda dotične zemlje, koji poznaju probleme svoje zemlje, koji poznaju njenu historiju, njene

²⁷ *Marx-Engels, Die deutsche Ideologie, Marx-Engels Werke 3, Berlin 1962, 18.*

običaje, njene slabosti i pozitivne strane, koji mogu pratiti sve pojave na licu mjesta, ali koji u isto vrijeme poznaju marksističku nauku, to jest shvataju njen duh i umješno rukuju njome i sprovode je u praksu.«²⁸

Suprotno naprijed navedenom, neki naši teoretičari istupaju protiv »istoricizma« koji je navodno zastupljen u nastavi kod nas. Taj nepoželjni »istoricizam« treba da je zastupljen i u nastavi istorije. U tom prigovoru ima nečeg i opravdanog. U tradicionalnoj nastavi istorije u gimnazijama bilo je suviše detaljisanja, pre naglašavanja faktografske strane. Ali se ne radi samo o tome u tom suprotstavljanju »istoricizmu«. Riječ je o potiskivanju istorije kao nastavnog predmeta u korist sociologije i ondje gdje to prirodi stvari ne odgovara. Nije mi ni na kraj pameti da umanjujem potrebu nastave marksizma, iako ne bismo mogli biti zadovoljni kako se marksizam sada predaje. Još manje mi pada na pamet da poričem potrebu nastave koja upoznađe čak sa problemima savremenog života ljudi, naročito sa problemima našeg samoupravnog društva. Nastava istorije kod nas ne može biti u toj vrsti defanzive da traži da bude sama za sebe »fundamentalna disciplina općeg i nacionalnog vaspitanja«, pa ne smije tako da se suprotstavlja disciplinama »koje su ušle u nastavne planove, a kojih ranije nije bilo« — kao što konstatuje R. Petrović u svome referatu na kongresu, bez namjere da poriče potrebu uvođenja tih novih disciplina u nastavu. Ali nastava istorije ne može tako biti potisnuta da opšta sociologija mjesto nje preuzme objašnjenje razvitka ljudskog roda u prošlosti. Sociologija to ne može, ili, bolje reći, može, ali kao apstraktna konstrukcija koja u mnogo čemu fundamentalnom dolazi u suprotnost sa stvarnim razvitkom. Upravo o tome se radi, kao i o tome da nepotrebno dolazi do paralelizma u nastavi, budući da novouvedeni predmeti preuzimaju jednim dijelom materiju koja spada istoriji. S druge strane, nastava istorije mora da sažima gradivo zbog drastičnog smanjenja broja časova. Pri sadašnjem stanju naše opšteprimljene istorijske misli (ili naše »istorijske svijesti« — da se izrazim terminologijom Mirjane Gross) sažimanje se moglo sprovesti samo na osnovi postmarksističke apsolutno sociološke teorije. Tako je njen sociologizam sada došao do izražaja u nastavi istorije u srednjoj školi više nego prije ukoliko je riječ o ranijoj nastavi u gimnazijama. To je činjenica koja najviše zabrinjava.

Dosta sam pisao i govorio o važnosti istorije za naše savremeno društvo, naročito u predavanju na skupštini Društva istoričara Bosne i Hercegovine, održanoj 20. septembra 1974. u Zenici,²⁹ i u predavanju na simpozijumu *Primena nauke u nastavi istorije*, održanom u Prištini u oktobru 1976. Drugo predavanje nosi latinski naslov *Ceterum censeo scientiam historicam etiam esse magistram vitae* (Uostalom, mislim da je istorijska nauka takođe učiteljica života).³⁰ Tom parafrazom čuvene latinske izreke *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam* htio sam ukazati na dva momenta, prvo, na to da tu tezu zastupam već odavno i da je često

²⁸ Josip Broz Tito, V, Borba za socijalističku demokratiju, Kultura, Beograd 1953, 11.

²⁹ B. Đurđev, Značaj istorije u našem savremenom društvu, *Prilozi* Instituta za istoriju Sarajevo X/II, Sarajevo 1974, 11–30.

³⁰ Nalazi se u štampi. Biće objavljeno na srpskohrvatskom i albanskom jeziku.

ponavljam, i drugo, da je to ključni problem kad je riječ o položaju i ulozi istorije u društvu danas. Pitanje kako je istorijska nauka o savremenom društvu *magistra vitae*, učiteljica života!

Ne bih ovdje naširoko i nadugačko ponavljao što sam već imao prilike da kažem o važnosti istorije za savremeni život. Čitalac se može obavijestiti u dva moja gore citirana rada šta mislim o tome. Ali bih nešto rekao o »krizi istorije«, što, po mome mišljenju, zadire u srž problema.

Apsolutno sociološko shvatanje istorije je samo po sebi stranputica istorijske nauke, iako je njime započeo stvarni proces razvitka istoriografije u istorijsku nauku.³¹ Ono je počelo da vlada u shvatanju istorije u vrijeme u kojem je već postojao marksizam koji je ukazao istorijskoj misli na put dosljednog shvatanja istorije ljudskog roda kao prirodno-istorijskog procesa. Zbog preovlađivanja apsolutno-sociološkog pravca istorijska misao se i danas bespomoćno vrti oko pitanja odnosa istorije i sociologije. Istorijska nauka kao samostalna nauka nije mogla sebe definisati, a takozvana opšta sociologija preuzela je nemoguć zadatak da uspostavi opšte društvene zakone razvitka ljudskog roda, da prirodno-istorijski proces razvitka ljudskog roda svede na društveni proces.

Da bi sve bilo jasno, treba još nešto reći. Modernu francusku istorijsku školu i postmarksističko poimanje istorije ne izjednačavam sa pozitivizmom time što ih ubrajam u apsolutno-sociološko shvatanje istorije, koje započinje sa pozitivizmom.

Ne tvrdim da moderna francuska istorijska škola nije pokrenula važna teoretska i metodološka pitanja u istorijskoj nauci. Odnos između prirodne istorije ljudi, u kojoj se manifestuje dugotrajnost u istoriji (*la longue durée en histoire*), i »strukturalne istorije«, kao i odnos »strukturalne istorije« prema »dogadajnoj istoriji«, jesu problemi od prvorazredne važnosti kad smatramo istoriju ljudi prirodno-istorijskim procesom. Ali konstituisanje prirodne istorije ljudi u pojednostranjenu »geoistoriju«, koja se kao poseban sprat odnosi prema »strukturalnoj istoriji«, a ova opet kao poseban sprat prema »dogadajnoj istoriji«, jest metafizička ograničenost, odsustvo shvatanja o stvarnoj povezanosti i prožetosti tih strana u procesu razvitka ljudskog roda. Ista statička logika se ispoljava u suprotstavljanju »strukturalne istorije« »dogadajnoj istoriji«, logika koja ne shvata da u istoriji nastupaju momenti »što bi gori, sad je doli, a što doli, gori ustaje«. Nisu polazna prirodno-istorijska stanovišta moderne francuske istorijske škole pod udarom kritike, nego njeno svodenje prirodne istorije na »geoistoriju« i njeno sklizavanje u »strukturalnu istoriju«, u znatnoj mjeri pojednostranjenu.

Ne kažem takođe da postmarksistička istorijska misao nije usvojila mnoge postavke izvornog marksizma i da time nije napravila veliki korak u razvitku istoriografije u istorijsku nauku. Ali je i ona skliznula u pojednostranjenu »strukturalnu istoriju«.

Na kraju, ne mislim da savremena istoriografija treba da se vrati na stare humanističke pozicije. Naprotiv, mislim da ona treba da sadrži

³¹ Zbog toga ne smatram da je sociološkim tumačenjem istorije ostvaren razvitak istoriografije u istorijsku nauku kad je riječ o vrhunskom zadatku istorijske nauke da objasni razvitak ljudskog roda.

humanističku stranu kao nauka.³² Ali ističem da u sociološkom sivilu leži »kriza istorije« kad je gledamo sa stanovišta da je ona graditelj istorijske svijesti. U toj ulozi ona ne smije biti dosadna scijentistička disciplina kao što danas najvećim dijelom jest. I u pogledu obraćanja publici istorijska nauka mora biti humanistička disciplina. Dobro je što u programu XV međunarodnog kongresa istoričara, koji će se održati u Bukureštu, ima svoje mjesto i tema o jeziku istoričara. Ona se povezuje sa temom o nastavi istorije.

U referatu M. Gross nije baš jasno opredijelila svoj odnos prema takozvanoj strukturalnoj istoriji koja je — prema njenoj formulaciji — »svojevrni odgovor na krizu historije i historijske svijesti u društvima na visokom stupnju tehničke civilizacije«. Zašto je potrebno da i naša istoriografija usvoji taj »svojevrni odgovor« na krizu istorije kod nas, nije jasno odgovoreno. Preporuka je ostala bez obrazloženja.

Iako je izvorni marksizam nastao u vrijeme kada je inače vladala »tradicionalna istorija«, savremeno marksističko shvatanje istorije zasnovano na izvornom marksizmu je, ipak, put kojim treba da pođe naša istoriografija da bi izašla iz krize. Jednostrano strukturalističko objašnjenje istorije to nije, pa ma koji strukturalizam uzeli. Nije ni takozvana strukturalna istorija moderne francuske istorijske škole, a nije ni vladajuće postmarksističko shvatanje!

(*Dijalog*, Časopis za filozofiju i društvenu teoriju, Sarajevo, 3/1977, 115–129)

³² Predavanje na simpozijumu u Prištini završio sam ovako: »Proučavanje prošlosti ljudskog roda i proučavanje tendencija ljudskog razvitka u sadašnjosti upoznaju čoveka sa njegovom pozicijom u prirodi i u društvu, stvaraju čovekovu samosvest o njegovoj sudbini. U tom pogledu prava naučna marksistička istoriografija koja bi dosledno prišla razvitku ljudskog roda kao prirodno-istorijskom procesu, bila bi sama sobom, bez spoljašnje prisile da to bude, učiteljica života.«